

BEYNƏLXALQ HÜQUQ

MUZDLU DƏSTƏLƏR VƏ ÖZƏL HƏRBI ŞİRKƏTLƏRİN LAKONİK MÜQAYİSƏSİ VƏ CİNAYƏT-HÜQUQİ ZƏRURƏT

SİYAVUŞ BAĞIROV*

Annotasiya

Bu məqalədə muzdlu dəstələr və özəl hərbi şirkətlər cinayət-hüquqi kontekstdən müqayisəli şəkildə təhlil olunur. Xüsusilə vurğulanır ki, Soyuq müharibənin başa çatmasından sonra beynəlxalq münasibətlərdə yeni təhlükəsizlik tələbləri formalaşmağa başlamış, bunun nəticəsində dövlətlərin hərbi resurslarını yalnız ənənəvi ordu strukturları ilə deyil, həm də özəl hərbi xidmət təminatçıları vasitəsilə təmin etməyə yönəlmiş maraqları artmışdır. Bu maraq isə, öz növbəsində, cinayət-hüquqi baxımdan bir sıra boşluqların meydana çıxmasına səbəb olmuşdur. Özəl hərbi şirkətlərin fəaliyyəti və hüquqi statusu ilə bağlı yaranan bu boşluqlar onların muzdlulardan kəskin fərqlənən xüsusiyyətləri ilə daha da müəkkəbləşir. Belə ki, qadağan edilmiş muzdlu fəaliyyətdən fərqli olaraq özəl hərbi şirkətlər bir çox hallarda dövlətlərlə bağlanmış rəsmi müqavilələr əsasında fəaliyyət göstərir və bu da onların hüquqi statusunun daha da müəkkəb və mübahisəli xarakter almasına səbəb olur. Belə bir vəziyyət isə bu sahədə ayrıca cinayət-hüquqi tənzimləməyə ehtiyac olduğunu göstərir. Özəl hərbi şirkətlərin fəaliyyət dairəsinin genişliyi, texniki imkanları və beynəlxalq miqyasda fəaliyyət göstərməsi onların klassik muzdlulardan əsaslı şəkildə fərqlənməsinə səbəb olur. Bu fərqlər isə qanunvericilik səviyyəsində ayrıca hüquqi yanaşma tələb edir. Təəssüf ki, yerli hüquqi ədəbiyyatda bu mövzuya hələ də kifayət qədər diqqət yetirilməyib və bu sahədə tədqiqat boşluğu müşahidə olunur. Məqalənin məqsədi yerli ədəbiyyatda baza hazırlamaq üçün bu məqalə cinayət-hüquqi zərurətin ilkin konturlarını müəyyən etməkdir.

Açar sözlər: *özəl hərbi şirkətlər, muzdluluq, təhlükəsizlik, güc istifadəsində inhisar, beynəlxalq humanitar hüquq, güc tətbiqinin hüquqi əsasları.*

I. Giriş

Dövlətin inhisarçı rolunun olduğu ordu sektorunda “Özəl Hərbi Şirkətlər” anlayışı (bundan sonra ÖHŞ), xüsusilə postsovet cəmiyyəti üçün qərribə səslənsə də, əslində dünya hərbi tarixi Napoleon erasına qədər özəl hərbi birləşmələrin dominantlığına şahidlik etmişdir [19, s. 252].

Hüquq mühafizə orqanları və hərbi orqanların fərdlərindən başqa fiziki şəxslərin silaha sahib olmaq və istifadə etmək hüququ isə yurisdiksiyadan asılı olaraq dəyişir. Məsələn, Azərbaycanda sırayı insanların odlu silah gəzdirməsi

* Dövlət nəzəriyyəsi (Public Law) üzrə magistr / London Universitet Kolleci / Email: siyavush.baghirov.24@ucl.ac.uk

qadağan olduğu halda [2, m. 228; 6, m. 7] ABŞ Konstitusiyasına II əlavədə silaha sahib olmaq və ondan istifadə etmək fərdi və kollektiv təhlükəsizlik baxımından fiziki şəxsin hüququ hesab edilir [16].

Soyuq müharibənin bitməsindən sonra təkqütblü münasibətlərin inkişafı ilə milli orduları saxlamağa xərclərin artması da hərbi sektorun özəlləşməsi istiqamətində əhəmiyyətli başlanğıc olmuşdur [4, s. 559]. O səviyyədə ki, bir özəl hərbi birləşmənin (“Vaqner”) bir milli ordunu (Ukrayna) dünya hərbi tarixində ilk dəfə məğlub etməsi (Baxmut / Artemovskda) [18] “özəl” hərbi sektorun iştirakı ilə müharibələrin artacağına signalını verir. ÖHŞ-nin mövcudluğu danılmazdır, lakin onlara muzdlu və ya xüsusi növ muzdlu, yaxud müstəqil bir institut kimi yanaşmaq hüquqi tənzimləmənin təkmilləşməsinə xidmət edəcəkdir. Qrotsinin “...silah daşımaq cinayət deyil, amma qənimət uğrunda silah daşımaq murdarlıqdır” [3] sitatını da bu kontekstdə diqqətdən kənar saxlamaq olmaz.

II. Muzdluluq ifadəsinin şərhə və problemləri

“Muzdlu” institutuna iki mühüm beynəlxalq hüquqi sənəddə – 1949-cu il Cenevrə Konvensiyalarına 1977-ci ildə qəbul edilən I Əlavə Protokolun 47-ci maddəsində və 1989-cu il “*Muzdluların cəlb edilməsi, maliyyələşdirilməsi, onlardan istifadə edilməsi və onlara təlim keçirilməsi ilə mübarizə haqqında*” (daha sonra - Muzdluluq haqqında) Konvensiyasının 1-ci maddəsində yer verilir. I Əlavə Protokola istinadən, muzdlu – *kombatant* statusuna malik olmayan (1), silahlı münaqişədə iştirak üçün daxildən və ya xaricdən xüsusilə cəlb edilmiş (2), əməliyyatlarda birbaşa iştirak edərək xüsusi maddi marağ güdən (3), Silahlı Qüvvələrin digər üzvləri ilə müqayisədə ekssessiv müzd alan (4), münaqişə tərəfinin vətəndaşı və ya münaqişə tərəfinin nəzarət etdiyi ərazinin sakini olmayan (5), münaqişə tərəfinin *Silahlı Qüvvələrin*¹ üzvü olmayan (6), habelə münaqişəyə tərəf olmayan dövlətin öz silahlı birləşmələrinin üzvü kimi müəyyən rəsmi vəzifə üçün göndərmədiyi (7) fərddir. Bu yanaşmadan fərqli olaraq Muzdluluq haqqında Konvensiyada muzdluluq anlayışının əhatə dairəsi bir qədər genişdir. Belə ki, Konvensiyanın 1-ci maddəsinin tələbinə görə, muzdlu – sadaladığımız ilk 7 əlamətlə yanaşı, *istənilən digər situasiyalar üzrə* həm də o fərdlərdir ki, xüsusi olaraq seçilib göndərilmə məqsədi müvafiq dövlətin hökumətinin devrilməsi və (ya) konstitusional nizamın pozulması, yaxud ərazi bütövlüyünün sarsıtılması istiqamətində zorakılıq aktlarının törədilməsidir (8).

Açıq şəkildə görünür ki, muzdluluğa münasibətdə beynəlxalq konsensus onu daxili ünsürlərdən (vətəndaşlıq, sakin olmamaq və s.) və əxlaqi dəyərlərdən uzaq (pul naminə döyüşmək, maddi qazanc naminə digər dövlətin hakimiyyəti əleyhinə zidd zorakı əməllərin edilməsi və d.) tərzdə ifadə edir. Beləliklə, Muzdluluq

¹ Zənn edirik ki, bu ifadəni “Milli Ordu” və ya “Milli Ordu Birləşmələri” deyə tərcümə etmək daha yerində olar.

haqqında Konvensiyanın təqdirəlayiq cəhəti sadəcə müəyyən döyüş şəraiti ilə məhdudlaşmaması, qiyam, dövlət çevrilişi kimi amilləri də əhatə etməsidir.

Muzdlunun əsas niyyətini ifadə edən – maddi qazancı (və ya kompensasiya) isə sıravı zabitlərin və əsgərlərin aldıqları məvacib ilə müqayisədə ciddi şəkildə çoxdur.

Qeyd edilən I Əlavə Protokol və Konvensiya muzdluya bir fərd – fiziki şəxs gözü ilə yanaşır. Muzdluların əməliyyatlarda hansı qruplar halında və ya hansı sayda istifadə edilməsinə önəm vermir. Yəni formal olaraq, əgər X dövləti Y dövlətində hökuməti devirmək üçün ölkə başçısına sui-qəsd planlayırsa və həmin planın icrası zamanı cəmi bir nəfər yuxarıda göstərilən kriteriyalara cavab verən fərdi cəlb edərsə, həmin fərd muzdlu statusuna düşür. Burada maraqlı bir paradoks yaranır – əgər ölkə başçısı həmin muzdlu fərd tərəfindən öldürülürsə və bunun məntiqi davamı olaraq hökumət devrilirsə, cinayətkar hansı statusa malik olacaq, terrorçu, yoxsa muzdlu?

Təbiidir ki, reallıqda heç zaman sadəcə bir nəfər muzdlu kimi cəlb edilmir, lakin diqqət çəkmək istədiyimiz cəhət növbəti abzaslarda bəhs edəcəyimiz özəl hərbi şirkətlərlə fərqi əsaslarından birinə toxunmaqdır – hansı ki, özəl hərbi şirkətlər daha operativ və muzdlularla müqayisədə ən azı daha açıq görünən fəaliyyət göstərir. Bu da Konvensiyanın praktiki yönələri tənzimləməkdə aciz qaldığını göstərir.

Müəlliflərdən R.M.Scoville Konvensiyanın uğursuzluq səbəblərindən biri kimi dövlətlər arasında konsensusu itirməmək üçün tələskənliyi göstərir. Həmçinin onun mövqeyinə görə, muzdluluğa verilən cari tərifi (xüsusilə də qazanc nöqtəyi-nəzərindən, sadəcə maddi qazancla məhdudlaşdırma) beynəlxalq ictimaiyyətin mübarizə imkanlarını daraldır [15, s. 553-554]. Müəllifin maddi qazancla bağlı mövqeyi mübahisəlidir, lakin uzaqgörənliyi – muzdlulardan həmçinin digər cinayətkar fəaliyyətlərdə, məsələn, narkotik qaçaqmalçılığında istifadə edilməsi (irəlidə bu boşluqdan ÖHŞ-nin necə sui-istifadə etdiyini göstərəcəyik) təqdirəlayiqdir.

Azərbaycan Respublikasında ilk dəfə muzdluluğa görə məsuliyyət 1999-cu il Cinayət Məcəlləsinin 17-ci fəslində (Müharibə cinayətləri) 114-cü maddədə nəzərdə tutmuşdur və bu əmələ faktiki olaraq beynəlxalq cinayətlərin statusu verilmişdir. Bununla da ona beynəlxalq cinayət, yəni müharibə cinayəti statusu verir. Həmçinin bilinməlidir ki, muzdluluq beynəlxalq xarakterli cinayətdir və Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin yurisdiksiyasına daxil deyil [14, s. 164-165].

III. Özəl hərbi şirkətlər haqqında

Özəl hərbi şirkətlərlə bağlı beynəlxalq hüquqi sənədlərdə vahid tərifi rast gəlmək mümkün deyil, çünki onların fəaliyyəti, ümumiyyətlə, beynəlxalq səviyyədə tənzimlənmir. Ədəbiyyata nəzər saldıqda özəl hərbi şirkətlərə verilən “*adətən silahlı münaqişələrdə iştirak etməklə hər hansı bir obyektin müdafiəsi ilə birbaşa əlaqəli xidmətlər təklif edən kommərsiya təşkilatı*” [11, s. 57] tərifi ilə tamamilə razılaşmasaq da, ilkin nümunə kimi bu mövqeyi doğru sayı bilərik.

Özəl hərbi şirkətləri daha təhlükəli edən amillər – ölkələrarası fəaliyyəti göstərmələri, çox zaman adlarının insan hüquqları pozuntusu ilə anılması, professional hərbi qurumlardan fərqli olaraq özündə keçmiş məhkumları da birləşdirməsi (məsələn, Vaqner qrupu) [10, s. 263], çoxistiqamətli xidmət imkanları (kəşfiyyat, əks-kəşfiyyat, obyektlərin mühafizəsi, daşıma və s.) [9, s. 247; 17, s. 970-971], birbaşa hərbi münafişlərdə iştirak edən muzdlularla müqayisədə öz fəaliyyətlərini kommersiya məqsədləri ilə pərdələmələri, yurisdiksiyalı qeydiyyatla bağlı qeyri-müəyyənlik [8, s. 146-147] və ən əsası, ÖHŞ-yə dair beynəlxalq hüquqdakı boşluqlardır [1, s. 1511; 15, s. 544].

Muzdluluqla ÖHŞ-ni müqayisə edən Özyürek göstərir ki, milli ordunun davamlı xərcləri ilə müqayisədə özəl hərbi birləşmələr dövlətlər üçün daha da perspektivli görünür [10, s. 257]. Bu üstünlüyə dövlətlərin törədilən (törədiləcək) cinayətləri təkzib etməsi də əlavə edildikdə [10, s. 257-258] ÖHŞ ilə bağlı ümumi konturu cızmış oluruq. Bu da muzdlularla ÖHŞ fəaliyyətinin hüquqi müqayisəsinə doğru aparır.

IV. Muzdluların və özəl hərbi şirkətlərin fəaliyyətinin müqayisəsi.

Cenevrə Konvensiyalarına I Əlavə Protokol və Muzdluluq haqqında Konvensiyasının təriflərinə istinadən, muzdlu kimi cəlb edilmiş şəxs silahlı münafişə, hökumətin devrilməsi və xaos yaradılması kimi məqsədlər üçün müvafiq hərəkətləri həyata keçirir. Özəl hərbi şirkətlər də bu məqsədlər üçün istifadə edilir, lakin bunlarla yanaşı onlar digər çoxsaylı cinayətkar fəaliyyətlə də məşğul olurlar – məsələn, narkotik qaçaqmalçılığı, insan alveri, təbii ehtiyatların qanunsuz istismarı və s. Özəl hərbi şirkətlərin nisbətən qanuni sayılan mühafizə xidməti imkanları da mövcuddur.

Legitimlik perspektivindən baxdıqda da məsələ komplekslidir. Birincisi, özəl hərbi şirkətlərin fəaliyyəti beynəlxalq səviyyədə qadağan edilməmişdir. Bu da hüququn “nə ki qadağan edilməmişdir, onu etmək olar” prinsipindən sui-istifadələr barədə düşündürür. İkincisi, muzdluluq tamamilə qeyri-legitim olduğu halda özəl hərbi şirkətlərin legitimliyi 3 istiqamətdən – hərbi, siyasi və hüquqi – qiymətləndirilə bilər [6, s. 69-78]. Bunlardan hüquqi cəhətdən qiymətləndirməyin olduqca çətin olduğu bir situasiyada hərbi və siyasi dəyərləndirmələrin də nə qədər mürəkkəb olduğunu anlamaq çətin deyil.

Çox keçmişə qayıtmadan qonşu Rusiyada ÖHŞ statusuna diqqət yetirsək, “Vaqner” özəl hərbi birləşməsinin statusu müzakirələrə çevrilmişdi. Rusiyada özəl hərbi birləşmələrin statusunu tənzimləyən qanun olmadığı üçün “Vaqner” üzvlərinin kommersiya hüquqi şəxsinin əməkdaşları, yoxsa muzdlu kimi təsnif edilməsi suallar doğururdu. Hətta prezident V.Putin də 2023-cü ildəki qiyamdan sonrakı çıxışında “Vaqner”in buraxılmasını əsaslandırarkən onların fəaliyyətini tənzimləyən federal qanun olmadığına diqqəti çəkirdi [12]. Bu perspektivdən yola çıxaraq, ÖHŞ tənzimlənməsi ilə bağlı belə bir müddəa irəli sürə bilərik: *ÖHŞ-nin legitimliyinin əsası üçün qanunvericilik akt(lar)ı mövcud olmalıdır.* Bununla belə, bu müddəa ÖHŞ-ni tamamilə muzdlu hesab edən yanaşmanı da ləğv edir. Çünki

əgər ÖHŞ muzdluluğa bərabər hesab edilsə, onda onun heç cür legitimləşdirilməsi ehtimalı yoxdur. Digər yandan dünyada ÖHŞ-lərin təbliği fonunda onun legitimləşdirilməsinə ehtiyacın olduğunu, ÖHŞ-lərin hərbi tarixinin bir gerçəkliyinə çevrildiyini və bu səbəbdən onu inkar etmək əvəzinə fəaliyyətinə qanunilik qazandıraraq nəzarət altında saxlanılmasını doğru mövqe hesab edirik.

Qısaca, özəl hərbi şirkətlərə muzdluluğun xüsusi forması kimi yanaşmağın və bu əsasla da onların Muzdluluq haqqında Konvensiyaya və Cenevrə Konvensiyalarının I Əlavə Protokoluna istinadən muzdluluq kimi cinayət sayılıb məsuliyyətə cəlb edilməsinin yanlış olduğu qənatinə varırıq. Özəl hərbi şirkətlərin hüquqi statusu ilə əlaqədar boşluq, sırası kommersiya hüquqi şəxsi kimi fəaliyyət göstərmələri və bunu mediadan gizlətməmələri, həmçinin fəaliyyət istiqamətlərinin muzdluluların cəlb edildiyi işlərdən çox daha geniş olması da bunun təsdiqidir. Xatırlayaq ki, muzdlular *kombatant* statusundan məhrumdur, halbuki indiki zəmində özəl hərbi şirkətlərin mənsubları müharibədə iştirak etdiyi hallarda dövlətdaxili qanunvericilik əsasında bu statusu asanca əldə edə bilərlər. Bu halda onların cinayətkar əməlləri müharibə cinayətləri, soyqırım, insanlıq əleyhinə cinayətlər, narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz dövriyyəsi və s. kimi tövsif edilə bilər.

ÖHŞ-lər legitimləşdirilsə də, onun əməkdaşları arasında mütləq fərq qoyulmalı və ÖHŞ-nin yaradılma məqsədi və ya müvafiq kontekstdəki fəaliyyət məqsədi nəzərə alınmalıdır. Məqalənin əvvəlki abzaslarında da qeyd etdiyimiz kimi ÖHŞ fəaliyyəti çoxistiqamətli olub kəşfiyyat, əks-kəşfiyyat kimi aktiv, o cümlədən xüsusi obyektlərin və yolların mühafizəsi kimi passiv tapşırıqları ehtiva edə bilər [9, s. 247; 17, s. 970-971]. Bu da ÖHŞ əməkdaşlarının əməllərinin hansı dərəcədə istənməyən nəticələrə gətirib çıxarması suallarını özündə formalaşdıracaq. Məsələn, müəlliflərdən Kalidhass ÖHŞ əməkdaşlarının əməliyyatlarda birbaşa, yoxsa dolaylı iştirakı əsasında bir bölgünü müzakirə edir və milli ordulardan müstəqil fəaliyyət göstərən, toqquşmalarda birbaşa iştirak edən fərdlərin cinayət-hüquqi məsuliyyətə cəlb ediləcəyini qeyd edir [5, s. 8]. Bununla belə, o, 2004-cü il İraqdakı Əl-Ğəraib həbsxanasındakı insidentə istinadən göstərir ki, ÖHŞ-nin mülki (və ya *əmək* – red.) müqavilə əsaslı əməkdaşları da beynəlxalq humanitar hüquqa əsasən məsuliyyətə cəlb edilə bilər, lakin birbaşa hərbi konflikt iştirakçılarından fərqli olaraq, onlar daha sərt cinayət təqibindən uzaqdırlar və bu cür boşluqlar – eynilə Əl-Ğəraibdəki kimi – latent cinayətkarlıq ehtimallarını artırır [5, s. 12].

Digər tərəfdən ÖHŞ əməkdaşlarının cinayət məsuliyyəti ilə yanaşı mülki məsuliyyətə cəlbə də problemlə müvafiq mövzular siyahısındadır. Birbaşa olaraq əməliyyatlarda iştirak etməsə də, verdiyi logistik və digər növ dəstəyə görə digər ÖHŞ əməkdaşları törədilən cinayətlərə görə mülki məsuliyyətə cəlb edilməlidirmi? Zənnimizcə, bu suala cavab vermək üçün erkəndir. Çünki örnək olaraq, milli ordu birləşmələri beynəlxalq cinayət törədərkən onlar da birbaşa iştirak etməyən digər əməkdaşlardan müxtəlif dəstək və məlumatı əldə edir, müəyyən ərazini ələ keçirirlər. Bundan sonrakı mərhələdə onların beynəlxalq

cinayət törət-məsinin qabaqcadan planlaşdırılıb-planlaşdırılmadığı, əgər planlı idisə digər əməkdaşların bunda nə dərəcədə iştirakı araşdırıldığı kimi eynilə ÖHŞ üçün də bənzər prosedura ehtiyac duyulur. Bu səbəbdən biz hələlik ÖHŞ barədə vahid qanunvericilik aktı üçün aktiv müzakirələr getmədiyi müddətcə cinayət məsuliyyətini daha ön planda təqdim edir, mülki məsuliyyət mövzularına daha uzaq yanaşırıq.

Həmçinin fərdi məsuliyyətdən fərqli olaraq, dövlətlərin hansı dərəcədə məsul olması da suallar doğurur. ÖHŞ-nin mövcud olduğu hər bir beynəlxalq kontekstdə ən azı 2 dövlət mövcuddur (muzdhaqqını ödəyən dövlət – *hiring state*; zərərçəkmiş dövlət). Burada say qeydiyyat yerinin aid olduğu dövlət, üçüncü dövlət kimi anlayışlarla arta da bilər. Kalidhass pozuntu hallarında muzdhaqqını ödəyən dövlətin (*hiring state*) məsuliyyətə cəlb edilməli olduğunu yazır [5, s. 13]. Çünki o, legitimləşmiş ÖHŞ fəaliyyətini milli silahlı birləşmələrin fəaliyyətindən müstəqil hesab etmir. Biz də bu mövqe ilə razıyıq və düşünürük ki, əksər hallarda (məsələn Ukraynada paralel fəaliyyət göstərmiş “Vaqner” dəstəsi və Rusiya Silahlı Qüvvələri kimi) müvafiq müqavilə əsasında ÖHŞ fəaliyyəti milli silahlı birləşmə fəaliyyətinə bərabər tutulmalıdır. Çünki ÖHŞ fəaliyyətlərini tamamilə müstəqilləşdirmək dövlətin güc tətbiqi üzrə monopoliyasını məhv etməklə bərabər dövlətlərin illegitim güc tətbiqi zamanı onlar əleyhinə sanksiyaları da əhəmiyyətli tədbir olmaqdan məhrum edəcək [13, s. 865]. Zatən ÖHŞ-lərin maliyyələşməsi etibar edilməyən mənbələrdən gəldiyi üçün sanksiyalar dövlətlər əleyhinə sanksiyalar kimi effektiv olmayacaq.

Bununla belə, ÖHŞ-ni muzdlulardan fərqləndirməyən mövqeyin gözündə bu cür təhlillər sadəcə vaxt itkisidir. Çünki ÖHŞ-ni muzdlulara bərabər saydığı üçün onların hər bir fəaliyyəti qeyri-legitim sayılır.

*V. Özəl hərbi şirkətlər və
kontrakt əsasında fəaliyyət göstərən əsgərlərin
fəaliyyətlərinin beynəlxalq cinayət hüququ perspektivindən gələcəyi*

Müasir reallıqda özəl hərbi şirkətlərin və kontrakt əsasında fəaliyyət göstərən əsgərlərin hüquqi statusu, xüsusilə də cinayət hüququ perspektivindən məsuliyyət məsələləri, həm normativ-hüquqi, həm də praktik səviyyədə çoxsaylı mübahisələrin mərkəzində dayanır, çünki, məsələn, Rusiyada özəl hərbi şirkətlərlə yanaşı Rusiya ordusundan müqavilə əsaslı hərbi xidmət təbliğati genişlənir. Bağlanan kontraktlar əsasında pula ehtiyac duyan fərdlər göstərilən zaman və ya əməliyyatlar çərçivəsində sanki əmək müqaviləsi bağlayırmışcasına orduya qoşulur. Bu cür modelin inkişafı həm dövlətin silah tətbiq etmədəki monopoliyasını, həm də beynəlxalq təhlükəsizlik anlayışında dəyişmələrə gətirib çıxarır. Bu isə beynəlxalq humanitar hüquq və beynəlxalq cinayət hüququ perspektivindən nəzəri müddəaların inkişaf etdirilməsi zərurətini ortaya qoyur. Örnək olaraq, özəl hərbi şirkətlərin əməkdaşlarının və ya kontrakt əsasında hərbi xidmət edən fərdlərin hansı statusa malik olduqları, hansı hallarda

kombatant, mülki şəxs və ya muzdlu sayıldıqları və nə dərəcədə cinayət məsuliyyətinə cəlb oluna bildikləri məsələləri boşluq olaraq qalmaqdadır.

Əvvəldə qeyd edilən BMT-nin 1989-cu il tarixli Muzdluluq Konvensiyası muzdlu fəaliyyəti qadağan etsə də, bu sənəd yalnız qəliblənmiş subyektə (muzdlu fərdlərə) şamil olunur, özəl hərbi şirkətlər və kontrakt əsaslı döyüşçüləri ayrıca hüquqi kateqoriya kimi tənzimləmir, bu da onu qlobal miqyasda effektiv hüquqi vasitə olmaqdan uzaqlaşdırır. Bu kontekstdə beynəlxalq cinayət hüququ baxımından əsas maneələrdən biri yurisdiksiya məsələsidir, çünki kontrakt bağlamış fərdin hansı dövlətin qanunvericiliyi əsasında mühakimə olunması (müqavilənin digər tərəfi olan dövlət, əməliyyatların aparıldığı dövlət, yoxsa vətəndaşı olduğu dövlət) sualı çox vaxt siyasi və diplomatik amillərlə qarışaraq hüquqi prosesin obyektivliyinə xələl gətirir. Əlavə olaraq, prosesual baxımdan digər mühüm problem isə münaqişə zonalarında sübutların toplanması, şahid ifadələrinin təmin edilməsi kimi praktiki çətinliklərdir.

Gələcək perspektivdə ehtimal olunur ki, BMT və digər beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən yeni, xüsusi olaraq özəl hərbi şirkətlərin və kontrakt əsaslı hərbiçilərin fəaliyyətini tənzimləyən beynəlxalq müqavilələr hazırlanacaq. Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin yurisdiksiyasının genişlənərək bu sahədə törədilən beynəlxalq cinayətlərin araşdırılması və mühakiməsi prosesində daha fəal rol oynaması da istisna edilən ehtimal deyil, çünki son zamanlarda çoxsaylı münaqişələrin hibrid xarakter aldığı və dövlətlərin qeyri-dövlət faktorlarına daha çox güvəndiyi bir dövrdə beynəlxalq sülh və təhlükəsizliyi qorumaq üçün yalnız milli səviyyədə tənzimləmə yetərli olmayacaqdır. Qısacası, beynəlxalq cinayət hüququnun bu istiqamətdə inkişafı döyüşçünün statusunun fərqləndirilməsindən başlayaraq, onun məsuliyyətə necə cəlb edilməsi sualları istiqamətində davam edəcək.

VI. Nəticə

Qeyd edilənləri nəzərə alaraq, hesab edirik ki, özəl hərbi şirkətlərin müqavilə əsasında fəaliyyət göstərən, mahiyyətcə “hərbçi” olan üzvləri muzdlu hesab edilə bilməzlər, çünki muzdluluğun beynəlxalq-hüquqi anlayışına tam cavab vermirlər. Bununla belə hesab edirik ki, son zamanlar beynəlxalq münasibətlərin aktiv iştirakçısı olan özəl hərbi şirkətlərin fəaliyyəti beynəlxalq-hüquqi normalarla tənzimlənməlidir və bununla bağlı yeni bir Konvensiyanın işlənilib hazırlanması da istisna edilmir.

Beynəlxalq səviyyədə bu problemin həllinin çox da real olmadığını – ABŞ, Rusiya və Birləşmiş Krallığın *refusenik* mövqeyi – nəzərə alıqda ilk addımlar daxili qanunvericiliyi təkmilləşdirilməsi istiqamətində ola bilər. Konstitusiyalarda Silahlı Qüvvələrlə bağlı normalara aydınlıq gətirilməsi, Cinayət Məcəllələrinə müvafiq əlavələrin edilməsi bu praktikanın digər dövlətlərdə də yayılmasına və son olaraq, BMT-nin Baş Assambleyasında yeni bir konvensiyanın qəbulunda konsensusa gətirib çıxara bilər .

ƏDƏBİYYAT (REFERENCES):

1. Coleman, J.R. (2003). Constraining modern mercenarism. *Hastings LJ*, 55, 1493.
2. Criminal Code of the Republic of Azerbaijan (2000, in Azerbaijani). URL: <https://e-qanun.az/framework/46947> (last access: 19.01.2025).
3. Grotius, De Jure Belli ac Pactis (1625), found in Bk. II, ch. XXV, ss. ix,x. (Eng. trans. 1738). *Cited Green, L.C. (1978). The status of mercenaries in international law. In Israel Yearbook on Human Rights, Volume 8 (1978), 201-246.*
4. İlbash, S. (2023). A study on Private Military Companies. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 6(2), 554-565 (in Turkish / İlbaş, S. (2023). Özel Askeri Şirketler Üzerine Bir Çalışma. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 6(2), 554-565).
5. Kalidhass, P.R. (2014). Determining the status of private military companies under international law: A quest to solve accountability issues in armed conflicts. *Amsterdam LF* 6, 4.
6. Kirmizigül N. (2021). The problem of legality of PMCs (Master Thesis, Hacı Bektash Veli University, in Turkish).
7. Law on Civil and Service guns (1997, in Azerbaijani). URL: <https://e-qanun.az/framework/4601> (last access: 19.01.2025).
8. Nebolsina, M.A. and Nikitin, A.I. (2016). The perspectives of international regulation of PMCs' activities. *Vestnik MGIMO*, 2(47), 145-160 (in Russian / Неболсина, М.А. и Никитин, А.И. (2016). *Перспективы международного регулирования деятельности частных военных компаний. Вестник МГИМО*, 2(47), 145–160).
9. Ovcharov, A.V. (2018). PMCs: Criminal law-aspect. *Voennoye pravo* (6), 246-252 (in Russian / Овчаров, А.В. (2018). *Частные военные компании: уголовно-правовой аспект. Военное право*, (6), 246–252).
10. Ozyurek, M. (2023). Privatising War and PMC's human rights responsibilities. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 254-270 (in Turkish / Ozyürek, M. (2023). *Savaşın Özelleştirilmesi ve Özel Askeri Şirketlerin İnsan Hakları Sorumlulukları. Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 254-270).
11. Pokichaev, I.S., Lebedev, D.B., Nekrasov, A.S. (2022). The question of normative regulation of PMCs and its perspective to resolve. *Innovatsionnaya nauka* (7-2), 56-59 (in Russian / Покичаев, И.С., Лебедев, Д.Б., Некрасов, А.С. (2022). *Вопрос нормативного регулирования частных военных компаний и перспективы его решения. Инновационная наука*, (7-2), 56–59).
12. "Putin says Wagner Group has no legal basis and therefore simply doesn't exist".

- URL: <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/vladimir-putin-yevgeny-prigozhin-wagner-ukraine-b2375771.html> (last access: 18.01.2025)
13. Salzman, Z. (2007). Private military contractors and the taint of a mercenary reputation. *NYUJ Int'l L. & Pol.* 40, 853.
 14. Samedova, Sh.T. (2020). The criminal law of the Republic of Azerbaijan: Special Part. In two volumes. Volume I, Baku: Adiloglu (in Russian / *Самедова, Ш.Т. (2020). Уголовное право Азербайджанской Республики: Особенная часть. В двух томах. Том I, Баку: Адилоглу.*
 15. Scoville, R.M. (2005). Toward an accountability-based definition of mercenary. *Geo. J. Int'l L.*, 37, 541.
 16. The Second Amendment to the US Constitution.
URL: <https://constitution.congress.gov/constitution/amendment-2/> (last access: 19.01.2025).
 17. Topal, A.H. (2021). The status of PMCs and their workers from the prism of international law. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 60(4), 963-1022 (in Turkish / *Topal, A.H. (2021). Uluslararası Hukuk Perspektifinden Özel Askeri Şirketlerin ve Çalışanlarının Statüsü. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 60(4), 963–1022).
 18. “Wagner Group's Declared Victory in Bakhmut...”
URL: <https://www.newsweek.com/wagner-group-yevgeny-prigozhin-bakhmut-ukraine-volodymyr-zelensky-1801647> (last access: 19.01.2025).
 19. Yalçinkaya, H. (2006). The formation of PMCs and privatizing war. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 61(3), 247-277 (in Turkish / *Yalçinkaya, H. (2006). Özel Askeri Şirketlerin Oluşumu ve Savaşın Özelleştirilmesi. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 61(3), 247–277).

A brief comparison of mercenaries and private military companies, and the criminal law necessity

SIYAVUSH BAGHIROV*

Abstract

This article provides a comparative legal analysis of mercenary groups and Private Military Companies within the context of criminal law. It is particularly emphasised that, following the end of the Cold War, new security demands began to emerge in international relations. As a result, many states increasingly turned to private military service providers, rather than relying solely on traditional armed forces to fulfill their defense needs. This shift has, in turn, led to the emergence of significant legal gaps in the field of criminal law.

* Master of Public Law / University College London / email: siyavush.baghirov.24@ucl.ac.uk

The legal ambiguity surrounding the activities and status of PMCs is further complicated by their distinct characteristics, which set them apart from conventional mercenaries. Unlike mercenaries whose activities are generally prohibited under international law, PMCs often operate under formal contracts with states, giving rise to a more complex and controversial legal status. This situation highlights the urgent need for specific criminal law regulations in this area. The broad operational scope, advanced technical capacities, and transnational reach of PMCs further distinguish them from traditional mercenary groups. These differences necessitate a distinct legal approach at the legislative level. Unfortunately, this topic has received limited attention in the domestic legal literature, and a clear research gap exists. The primary aim of this article is to outline the initial contours of the criminal law necessity in this field and to contribute to the foundation of academic discourse on the subject within the national context.

Keywords: *private military companies, mercenary, security, monopoly on the use of force, international humanitarian law, law of the use of force.*

Краткое сравнение наемников и частных военных компаний и уголовно-правовая необходимость

СИЯВУШ БАГИРОВ**

Резюме

В данной статье проводится сравнительный анализ наемнических формирований и частных военных компаний (ЧВК) в контексте уголовного права. Особое внимание уделяется тому, что после окончания холодной войны в международных отношениях начали формироваться новые требования в сфере безопасности. В результате этого усилился интерес государств к использованию не только традиционных вооружённых сил, но и услуг частных военных компаний. Такой подход, в свою очередь, привёл к возникновению определённых пробелов в уголовно-правовом регулировании. Правовая неопределённость, связанная с деятельностью и статусом ЧВК, усугубляется их существенными отличиями от наемников. В отличие от наемников, чья деятельность, как правило, запрещена международным правом, частные военные компании зачастую действуют на основании официальных контрактов с государствами, что делает их правовой статус более сложным и спорным. Такая ситуация подчёркивает необходимость отдельного уголовно-правового регулирования в данной сфере. Широкий спектр

** Магистр Теории Государства (Public Law) / Университетский колледж Лондона / email: siyavush.baghirov.24@ucl.ac.uk

деятельности ЧВК, их технические возможности и международный характер операций существенно отличают их от классических наемнических структур. Эти различия требуют особого подхода к правовому регулированию на уровне законодательства. К сожалению, в отечественной правовой литературе данная тема остаётся практически нерассмотренной, и в этой области наблюдается явный дефицит научных исследований. Цель статьи очертить основные контуры уголовно-правовой необходимости в данной сфере и заложить основу для дальнейших исследований в национальном контексте.

Ключевые слова: частные военные компании, наемничество, безопасность, монополия на применение силы, международное гуманитарное право, правовые основы применения силы.

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 30.01.2025

Çapa qəbul: 11.09.2025